

УДК 7.035...9

Перець О. О.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОГО У СКЛАДАННІ ПРИНЦИПІВ ХУДОЖНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ

Перець О. О. Фактор національного у складанні принципів художньої організації довкілля. Виходячи з досвіду середовищного творення показано, що в складній системі предметно-просторового оточення людини можна виділити систему художньої організації, яка формується на основі структуруютьорюючих принципів синтезу, що співвідноситься з образом всієї сфери художньої діяльності формування довкілля. Розроблено системну модель художньої організації предметно-просторового середовища, за допомогою якої можна структурувати художньо осмислені елементи різних середовищних утворень, з метою проведення проектно-дослідницьких робіт. Дослідження художньої організації середовища полтавського регіону і чинників його розвитку надало можливість уперше системно опрацювати принципи художньої організації предметно-просторового середовища. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості розробити моделі художньої організації регіональних середовищних систем, залишаючись у руслі загальнонаціонального середовищного творення.

Ключові слова: *принципи художньої організації предметно-просторового середовища, художньо осмислений елемент середовища, компонент середовища, історико-етнографічний регіон, середовищний художній знак традиційної естетики.*

Перець О. А. Фактор национального в формировании принципов художественной организации окружающей среды. Исходя из опыта средообразования показано, что в сложной системе предметно-пространственного окружения человека можно выделить систему художественной организации, которая формируется на основе структурообразующих принципов синтеза, что соотносится с образом всей сферы художественной деятельности по формированию среды. Разработана системная модель художественной организации предметно-пространственной среды, с помощью которой можно структурировать художественно осмысленные элементы всевозможных средообразований, с целью проведения проектно-исследовательских работ. Исследование художественной организации

среды полтавского региона и факторов ее развития дало возможность впервые системно разработать принципы художественной организации предметно-пространственной среды. Практическое значение исследования заключается в возможности разрабатывать модели художественной организации региональных средовых систем, оставаясь в русле общенационального средообразования.

Ключевые слова: *принципы художественной организации предметно-пространственной среды, художественно осмысленный элемент среды, компонент среды, историко-этнокультурный регион, средовой художественный знак традиционной эстетики.*

Perets O. National factor in defining of the artistic organisation principles for organisation of environment.

Background. *Today's Ukraine has entered the period of severe trials. The artists who think with categories of environment are facing a creative task, which is to develop the philosophy of the national environment created by the community while undergoing its transition to other forms of existence. The artistic organisation of the modern Ukrainian object-spatial environment requires novel approaches to implement spiritual advance of the national rise and to immortalize national heroes. Nowadays the principles of the artistic organisation of an object-spatial environment are considered regarding the usage of the systems method.*

Objectives. *The objectives are to define principles of the artistic organisation of an object-spatial environment based on the analysis of the factors of forming and development of the object-spatial environment of Poltava historical-ethnographic region.*

Methods. *The research methodology is based on the usage of historical-theoretical, empirical, and systems methods. The environmental approach is used to study the factors of regional environmental development, to analyse urban systems and museum material-object complex of Poltava region, as well as to study contemporary works of monumental art.*

Results. *Based on the analysis of European experience in environmental development, the article shows that in a complex system of man's object-spatial environment, one can single out a system of the artistic organisation formed thanks to structural principles of synthesis and it correlates with the image of all the artistic-object activities in environmental development. The mentioned system of the artistic organisation is based on a complex approach where the synthesis is implemented both by different methods and on different levels, namely with design and artistic synthesis which is a universal-structural manifestation of man's world view.*

Problems of environmental development are easy to solve providing that an evolution of artistic-architectural forms goes on in the environmental artistic organisation. It, in turns, demonstrates the continuance and historical factor in collective cultural activities of a community. The national-regional focus is still urgent in the contemporary environmental organisation and has an ongoing development perspective.

The analysis of the object-spatial environment of Poltava region showed that the research methodology for the artistic organisation of an object-spatial environment should be based on an idea that each component

Рецензент статті: Зіненко Т. М., кандидат мистецтвознавства, доцент, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка

Стаття надійшла до редакції 11.09.2016

in an environment is a unique social-cultural formation which communicates an artistic-spiritual concept. The artistic organisation of an object-spatial environment appears as a four-level system. Systematization of components of environment is carried out regarding the material and physical peculiarities of their shapes, using at that the creative method based on the way of shape-forming, as well as regarding a type division of works of decorative-and-applied art. As it is architecture which defines an environmental spatial organisation and builds a carcass of an environmental system, a single first-level subsystem of an artistic environmental organisation is created by architectural objects. Nature and natural resources greatly define artistic aspects of the components-subsystems in an object-spatial environment. A natural factor in an environmental organisation defines "the principle of eco-friendliness of the artistic organisation of an object-spatial environment".

Cultural materials in conjunction with social processes build a sacred basis of a national community. Introduction to the artistic organisation of an object-spatial environment of sacred for community components accounts for "the principle of sanctity".

"The principle of the gene factor in the artistic organisation of an object-spatial environment" ensures the fact that an object-spatial environment presents both deep cultural layers and really old traditions of environmental organisation.

"The principle of urgency of the artistic organisation of an object-spatial environment" is brought about by a nation's ability to be a competitive community cherishing at the same time its cultural uniqueness.

The principles of "eco-friendliness", "sanctity", "gene factor", and "urgency" are fundamental for the artistic environmental organisation and account for creation and functioning of the major environmental system, namely "a system of nationally significant components" (it relates to "the system of national images"). The latter embraces all the layers of the environmental system and unites it on the national level.

A community's ability to express their world view ideas in the artistic organisation of the environment defines "the principle of perspective" in an environmental organisation.

"The principle of futurology of the artistic organisation of an object-spatial environment" is applied to ensure a fruitful search for ideas on the environmental organisation.

Conclusions. *Life span of a nation gets visualized in architectural-artistic forms of the environment which demonstrate a cultural evolution and spiritual advance of the society from ancient times till today. The principles of the environmental artistic organisation implement in environmental visual forms ideas of advancement of a self-conscious and self-determined community of people, and so, they appear as a basis for the complex development of cultural resources for self-identity.*

Keywords: *principles of the artistic organisation of an object-spatial environment, artistically interpreted environment element, component of environment, historical-ethnographic region, environmental artistic sign of traditional aesthetics.*

Постановка проблеми. Новітня українська держава увійшла в історичний період важких, доленосних випробувань. З особливою виразністю стає очевидною примітивність та злочинність ідеалів, які нав'язувалися українцям окупаційними чужонаціональними режимами. Перед митцями, котрі мислять категоріями середовища, стоїть творча задача: розвивати філософію національного довілля, яке творить спільнота, перебуваючи у стані переходу до інших форм соціального існування. Художня організація новітнього українського предметно-просторового середовища вимагає новаторських підходів, аби втілити духовні здобутки національного зростання, увічнити пам'ять про героїв. Особливої актуальності набуває сучасний погляд на формулювання принципів художньої організації предметно-просторового середовища на основі використання системного методу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе теоретичне підґрунтя даного дослідження складають праці О. Б. Муріної [5], І. І. Середюка [10], в яких аналізуються аспекти «середовищного підходу», а художній синтез розглядається як методична основа для вирішення проблем художньої організації довілля, яке створює навколо себе людина на ґрунті національних, регіональних традицій.

Розглянуті вище праці є цінним теоретичним підґрунтям для даного дослідження, але не торкаються предмету дослідження.

Важливим теоретично-методичним підґрунтям даної публікації стали дослідження у галузі дизайну, котрий на сучасному етапі середовищного формотворення набуває значення інтегрованої мистецько-дизайнерської діяльності й під впливом суспільних процесів стає глобалізаційним, інтегральним явищем. Разом із тим відмічається, що у сучасному дизайні відбуваються процеси регіональної, національної диференціації, посилюється врахування особливостей індивіда. Це публікації В. Я. Даниленка [2], А. В. Іконнікова, М. С. Кагана, С. В. Потапова, О. М. Устюгової [15].

Розглянуті праці з теорії середовищного дизайну складають цінну теоретичну підоснову для даної публікації, але їх автори не зосереджуються на ролі національного фактору в художній організації довілля.

Творчі принципи народного мистецтва як еволюційного фактору сучасного середовищного творення, що забезпечує збереження глибоко гуманістичних здобутків усього людства, які накопичувалися протягом усієї його історії, досліджуються у публікації Г. Н. Логвина [4].

Представлені концептуальні моделі середовищного підходу не дають вичерпних відповідей на питання, що пов'язані з проблемами середовищного творення. Розглянуті вище праці треба вважати цінним науково-методичним матеріалом для даного дослідження, але вони не в повній мірі розкривають можливості застосування принципів середовищного творення.

Широкий спектр культурологічних питань, пов'язаних із осмисленням та перетворенням середовища свого існування спільнотою людей і порушених у даній статті, розглядається у праці Ентоні Д. Сміта [11], який ідентифікує різні історичні форми нації з притаманними їм моделями соціальних відносин та характерними публічними культурами. Але англійський політолог не розглядає питань художньої організації середовища.

Мета статті. На основі аналізу факторів формування та розвитку предметно-просторового середовища Полтавського історико-етнокультурного регіону, визначити принципи художньої організації предметно-просторового середовища.

Виклад основних матеріалів дослідження.

Створення чи реконструкція сучасного поселення ґрунтується на усвідомленні того, що у процесах взаємодії людини з предметно-просторовим оточенням виникає середовище, впорядкованість якого визначається взаємним накладанням ряду структур: архітектурно-просторової, комунікативної, інженерно-просторової, соціально-функціональної. До складу цієї великої системи входить ряд взаємопов'язаних підсистем, серед яких можна виокремити й систему художньої організації предметно-просторового середовища. Ця система формується на основі структуроутворюючих просторово-часових принципів синтезу, що співвідносяться з образом усієї сфери художньо-предметної діяльності з формування середовища. Вона ґрунтується на комплексному підході, відповідно до якого синтез виступає як універсально-структурний прояв світоглядних начал. У контексті вказаної задачі ці форми синтезу не протистоять одна одній, але перебувають у ієрархічній співвідпорядкованості — як нижча та вища. Дизайн проблему синтезу вирішує у напрямку естетизації техніки і не може слугувати моделюючим прототипом загального синтезу у техногенну добу. Художній синтез вимагає врахування всього різноманіття ідейно-духовних стосунків людини та світу, тому середовище має набути образного значення перетвореного світу, що можливо здійснити тільки за законами мистецтва [5: 180, 181].

Ґрунтуючись на запропонованій Г. Д. Гачевим моделі національної картини світу, яка має два рівня: нижній — етнографічний, і горішній, створений культурою і традицією, О. Б. Муріна вважає, що синтетичне формотворення має рахуватися з фундаментальними національними уявленнями про світ, які у сукупності складають «національну модель світу», до котрої входять всі компоненти, що утворюють космологію даного народу. Механічне перенесення прийомів та стильових норм іншої національної культури означає насильну пересадку чужорідної образної системи, що йде урозріз із задачами художньої організації середовища [5: 147]. Проблеми середовищного творення успішно долаються, якщо у художній організації предметно-просторового середовища

продовжується еволюція художньо-архітектурних форм, демонструючи безперервність, історичність колективної культурної діяльності людської спільноти. Національно-регіональний напрямок у сучасному середовищному творенні зберігає актуальність та має постійну перспективу розвитку.

Аналіз середовищних систем Полтавського історико-етнографічного регіону та музеєфікованого національного матеріально-речового комплексу показав: методика дослідження художньої організації предметно-просторового середовища слід будувати на уявленні про те, що кожна складова середовища є особливим соціально-культурним утворенням, яке відбиває художньо-духовну концепцію.

Художня організація предметно-просторового середовища постає як чотирирівнева система. Систематизація складових (елементів) середовища здійснюється за матеріально-фізичними особливостями їх форм, за творчим методом, який ґрунтується на способі формотворення, за видовим поділом речей декоративно-прикладного мистецтва. Оскільки архітектура визначає просторову організацію середовища, взаємодіючи з природним ландшафтом, створює каркас середовищної системи, то архітектурні об'єкти утворюють окрему підсистему першого рівня художньої організації предметно-просторового середовища. «Система художньої організації предметно-просторового середовища» вбудовується в систему міського середовища, представлену А. В. Іконніковим, котрий систематизує складові відповідно до їх розміщення у чотирьох шарах предметно-просторового середовища, кожен із яких необхідний для життєдіяльності та в яких уречевлюється розуміння середовища як фактора людського буття [15: 242–246].

Системний аналіз процесу формування предметно-просторового середовища Полтавщини доби національного зростання XVII–XVIII ст., яке формувалося у відповідності до давніх традицій, тогочасного світобачення та під впливом складних історичних обставин, надає іманентний матеріал для визначення принципів художньої організації предметно-просторового середовища на сучасному етапі (рис. 1).

Протистояння українців експансії ворожо налаштованих спільнот у добу Нового часу породило феномен українського козацтва — суспільного стану, який зберіг та потужно розвинув державно-національну традицію, успадковану від Київської Русі. Споконвічні закони самоврядування землеробів Наддніпрянщини козацька людність трансформувала у військово-політичній організації Запорозька Січ, яка виступила єдиним надійним захисником народу. Демократична система Січі для більшості населення стала прототипом ідеального загальнонаціонального державного устрою. Виступивши рушійною силою національної революції (1648–1676), козацтво створило Гетьманську державу — Військо Запорозьке та перетворило українство на

«козацьку націю», що за своєю суспільно-публічною культурою відповідала європейській нації громадянсько-республіканського виду [6; 9: 67–72].

Прагнучи до вільної республіки вільних громадян, які пов'язані спільними ідеалами і традиціями вірності суверенній нації, українці створили у XVII–XVIII ст.ст. характерну національну культуру — українське (козацьке) бароко, в якій поєдналися давні українські мистецькі традиції із сучасними європейськими, утвердилися принципи синтезу мистецтв [12: 148, 149; 13].

Творячи інститут українського патріотизму, інтелектуальні сили козацького суспільства здійснили синтез ідей античності, релігійного гуманізму та Реформації, створивши своєрідну моралістично-антропологічну філософію життя, в якій стверджувалися ідеї цінності людини, піднесення її самосвідомості, утвердження гідності, усвідомлення свого походження, приналежності до свого народу й своєї землі [8: 218–226].

Відродження державності, створення адміністративної та судової влади супроводжувалося ритуалізацією інституту козацтва та гетьманської влади. Вироблялися спільні національні погляди та звичаї, політичні символи, міфи й цінності, а передусім публічні святкування та церемонії. Переосмислення з національних позицій середовища існування українця призвело до появи національного предметно-просторового середовища. Найвиразніше це виявилось у своєрідних і неповторних монументальних архітектурно-мистецьких формах.

У добу Гетьманщини на Полтавщині формується предметно-просторове середовище, якому притаманні семантична повнота, композиційна довершеність та естетична багатомірність. Козацьке суспільство, яке плекало національну ідентичність та ціннісне ставлення до національних культурних здобутків, підхопило традицію середовищного творення періоду Київської Русі, спрямовану на наповнення оточення духовно значимими складовими, і створило середовище, художня організація якого, за нашим визначенням, передбачає «систему складових (елементів) середовища, що втілюють національну образність», яка охоплює всі шари середовищної системи, об'єднуючи її на національному ґрунті. У предметно-просторовому середовищі козацької доби природно поєднувалися прадавні народні та новітні європейські архітектурно-художні здобутки, створюючи українську традицію середовищного творення.

Чільне місце в системі національних образів посідають: образ амбітно національного героя (героїні) та образ рідної природи, у трактуванні котрих застосовуються найрізноманітніші мистецькі засоби. Фігуративні зображення поєднувалися з сакральними християнськими та язичницькими символами.

Складання національних архітектурно-мистецьких форм у добу Гетьманщини відбувалося на

тлі розвитку в європейському мистецтві світлотіньового типу зорового сприймання. Формування актуального бачення доби Нового часу в козацькому середовищі вилилось у феномен українського (козацького) бароко, в якому поєднувалися як новітні, так і форми, що презентують типи бачення, що розвивалися від давніх історичних періодів (контурне бачення, силуетне бачення, об'ємне бачення).

Населення Полтавщини козацької доби активно створювало та розвивало культурні ресурси національної ідентичності, що стали «священними підмурками» української нації, розбудовуючи та художньо осмислюючи середовище свого існування [3; 11: 65–66].

Природа полтавського лісостепу, що вирізняється мальовничістю, зумовленою кліматичними умовами, характером рослинності та природними матеріалами, є визначальним фактором формування художньої розмаїтості складових, які входять до компонентів-систем предметно-просторового середовища. Природний фактор значною мірою визначає композиційну наповненість складових, що мають національне звучання.

Природне середовище Полтавщини вважається найтипівішим зразком української природи. Територія та природа Полтавщини відіграли вирішальне значення у процесах, пов'язаних зі створенням українських етнокраєвиду та нації, виступаючи джерелом «територіалізації спогадів» — явища, необхідного для натуралізації спільноти та історизації природи [11: 69, 70]. Козацька нація стала невіддільною частиною полтавського історичного середовища, її вважають «природним продуктом» цих територій, а її пам'ятки стали «сталими пунктами» краєвидів, нагадуючи про квазіпервісну давність української спільноти. Природа Полтавщини стала історизованою, невіддільною від історії та культури нації.

Щедрі природні умови Полтавщини зумовили аграрний характер українського суспільства та його прагнення до гармонічної єдності з природним оточенням, плекання колективної любові до національних краєвидів, які осмислювалися та оспівувалися засобами мистецтва. Природа регіону та її елементи є джерелом безкінечного числа художніх мотивів, образів, визначаючи тематичну та жанрову спрямованість мистецьких складових предметно-просторового середовища.

Природні ресурси значною мірою визначили художні особливості компонентів-систем предметно-просторового середовища, які зумовлюються специфікою матеріалів і технологією обробки. Особливість «архітектурно-ландшафтного компонента середовища» визначається використанням в якості головних будівельних матеріалів дерева та глини. Значні запаси деревини, що постійно відновлюються природою, зробили її найбільш поширеним художнім матеріалом, з якого створювалася «система виробів художньої обробки деревини», зумовили

те, що лівобережний «скульптурний компонент», головним чином, утворюють зразки скульптурного різьблення по дереву. Багаті поклади високоякісних гончарних глин та кварцового піску зумовили розвиток «системи виробів художньої кераміки» та «системи виробів художнього скла». Залізо, що отримували з болотяних руд, було головним матеріалом «системи виробів художнього металу». Вирощування прядивних культур, розведення овець для вовни надавали сировину для формування «системи художніх текстильних виробів».

Природний фактор середовищного творення визначає «принцип екологічності художньої організації предметно-просторового середовища».

Під впливом соціокультурного фактору сформувався світогляд, система естетичних поглядів, які відбилися на семантиці складових художньої організації предметно-просторового середовища.

Процеси формування нації у добу Нового часу (середина XVII ст.) породили серед українського населення Наддніпрянщини чуття національної ідентичності.

Соціально-символічні процеси, розвиваючись на ґрунті древніх традицій народного самоврядування, лицарства, православ'я в поєднанні зі звичаями шанування природи, вели до створення і плекання національних спогадів, символів, міфів, вартостей і традицій, які визначили унікальну культурну спадщину, що матеріалізувалася у формах предметно-просторового середовища. Культурні матеріали в поєднанні з соціальними процесами та під впливом обставин національної революції стали священною основою національної спільноти.

У добу Гетьманщини всі шари предметно-просторового середовища наповнюються священними складовими — атрибутами, що були пов'язані з українським лицарством та християнською православною вірою. Маючи сакральне призначення, вони втілювали сакральність або несли у своїй архітектурно-художній композиції елемент сакрального звучання, символізуючи державність, політичну зрілість, нескореність та волелюбність українців.

Формування та збереження нації пов'язане з історизацією природного середовища, яке вважається елементом історії й розвитку спільноти та вимагає освячення батьківщини, котра здатна породжувати героїв, геніїв, пророків. Освячені образи батьківщини та її достойних дітей оспівуються всіма мистецтвами, входячи в усі шари предметно-просторового середовища, стають могутнім культурним ресурсом для підтримки чуття національної ідентичності.

«Принцип священності», тобто введення в художню організацію предметно-просторового середовища складових — священних для спільноти, є визначальним у середовищному творенні.

Пов'язані з еволюцією національної спільноти соціально-символічні процеси зумовлюють формування важливої системи складових предметно-про-

сторового середовища, яка, часом, пересікаючись, об'єднуючись із системою «священних складових предметно-просторового середовища», покликана свідчити про історичність, древність національних культурних ресурсів та глибокі традиції середовищного творення, що ґрунтуються на непорушних, сакральних світоглядних засадах. Це система складових, елементів предметно-просторового середовища, чиє художнє рішення несе своєрідні генетичні коди, демонструючи архаїчний символізм архітектурно-художніх форм, віддзеркалює колективне несвідоме, втілює архетипові образи.

Історичної багатомірності, наповненості середовищу надають складові, що наочно демонструють еволюцію зорового сприймання, бачення людини.

Українська орнаментика як найширша сфера мистецької діяльності, що охоплює всі шари та компоненти предметно-просторового середовища, слугує інформаційно ємним художнім свідченням про архаїчні спільноти, класичні культури Стародавнього світу й Середньовіччя, націю Нового часу та продовжує виконувати в наш час синтезуючу функцію середовищного творення. Таку саму роль відіграють різноманітні традиційні композиційні структури, форми народної архітектури та мистецтва.

Властива для предметно-просторового середовища риса являти глибинні культурні шари, найдавніші традиції середовищного творення забезпечується «принципом генетичності художньої організації предметно-просторового середовища».

Вироблення принципів художньої організації предметно-просторового середовища у XVII–XVIII ст.ст. відбувалося на тлі процесу формування світлотіньового типу зорового сприймання, що в Наддніпрянщині вилилось у феномен українського (козацького) бароко, архітектурно-мистецькі витвори якого, являючи новітні національні форми, були покликані продемонструвати здатність українства, плекаючи національну культурну своєрідність, бути в річищі європейської культури та бути конкурентоздатною спільнотою на величезних євразійських культурних просторах.

«Принцип актуальності художньої організації предметно-просторового середовища» покликаний забезпечувати культурну конкурентоздатність нації на сучасному етапі.

Принципи «екологічності», «священності», «генетичності», «актуальності», покладені в основу художньої організації предметно-просторового середовища, зумовлюють створення та функціонування головної середовищної системи: «системи національно значимих складових» (споріднена з «системою національних образів»), яка охоплює всі шари середовищної системи, об'єднуючи її на національному ґрунті.

Яскраві політичні, культурні та інституційні вияви української республіканської нації доби Гетьманської держави стали зразком для

I шар середовищної системи	II шар середовищної системи	III шар середовищної системи	IV шар середовищної системи
Архітектурно – ландшафтний компонент національного предметно-просторового середовища			
Тримірний художній компонент національного предметно-просторового середовища			
Скульптурний компонент			
Тримірний декоративно-прикладний компонент			
Вироби художньої обробки деревини			
Вироби художньої кераміки			
		Вироби художнього скла	
Вироби художнього металу			
Двомірний художній компонент національного предметно-просторового середовища			
		Графічний компонент	
Живописний компонент			
Двомірний декоративно-прикладний компонент			
Декоративний розпис та малювання			
		Текстильні вироби	

Рис. 1. Система художньої організації національного предметно-просторового середовища
(Полтавський історико-етнокультурний регіон XVII–XIX ст.ст.)

наслідування наступним поколінням українських інтелектуалів і представників вільних професій, які поширювали націоналізм, як світську релігію, з його ідеєю республіканської нації після того, як українські землі були поглинуті в II половині XVIII ст. авторитарними імперськими утвореннями.

Загроза втрати культурної самобутності стимулювала процес українського національного відродження, енергія якого перш за все спрямовувалася у сфери української освіти, літератури, фольклористики, етнографії, історіографії, філології, драматургії. Серед

освічених кіл поширюються думки про «природне право» на народну суверенність, яка підтверджувалася окремішністю українського народу, його мови й культури [1: 446–453; 8: 285–295; 9: 147–149, 154–159].

Поривання українських митців, породжені патріотичними прагненнями, вписувалися до загальноєвропейського мистецького процесу. З 1902 р. в Полтаві започатковується професійна праця по художній організації предметно-просторового середовища, яка ґрунтувалася на досягненнях українського національного мистецтва

та архітектури Середньої Наддніпрянщини XVII–XIX ст.ст. Майже водночас з'являються перші зразки українського архітектурного модерну (УАМ), які позначили головні архітектурні напрямки та стилеві течії новітньої української архітектури. До 1917 р. Полтавщина виступає своєрідним загальноукраїнським центром розвитку національного середовищного мислення, що вилилося у складання українського архітектурного стилю (УАС), який розвивався до 1941 р. [14: 12–17, 88–113].

Українське стилеве мислення початку ХХ ст. оперувало поняттям «українського контексту», коли створюваний архітектурно-художній ансамбль, входячи в існуюче оточення, одержує активний розвиток, перетворює його, саме у зв'язку із естетикою середовища. Митці прагнули не просто до художньо-естетичних перетворень, а до кардинальних змін у соціально-політичному становищі своєї нації й із цією метою творчо осмислювали всю еволюцію творчості українства, в першу чергу звертаючись до народного мистецтва як носія іманентних художньо-архітектурних форм та до козацького бароко — втілення культурних надбань доби національного розквіту XVII–XVIII ст.ст.

Виплекані «козацькою нацією» ідеї цінності людини, утвердження гідності, усвідомлення свого походження, приналежності до свого народу й своєї землі, продовжували стимулювати чуття національної ідентичності, були підхоплені українськими націоналістичними рухами новітньої доби та набули особливої актуальності при відтворенні української державності наприкінці ХХ ст., оскільки республіканський устрій визнається найбільш прогресивним у сучасному державотворенні.

Здатність спільноти закладати в художню організацію предметно-просторового середовища світоглядні ідеї, спрямовані на безкінечну перспективу, визначають «принцип перспективності» середовищного творення.

Останні десятиліття ХХ ст. фахівці у галузі художнього впорядкування оточення людини шукають вирішення пов'язаних із цим проблем у наповненні предметно-просторового середовища творами монументально-декоративного мистецтва та художньо-дизайнерськими об'єктами, які виступають у значенні своєрідних видовищних доміант або художніх акцентів при формуванні цілісних архітектурно-художніх ансамблів.

Практичний та науково-методичний матеріал, який було накопичено під час проведення симпозіумів-практикумів з монументальної кераміки, що відбулися на Полтавщині впродовж періоду від 1997 до 2016 р., свідчить про прагнення митців до збереження та відновлення культурної спадковості, формування новітнього на засадах національних, регіональних культурних традицій.

Серед творів можна виділити такі, для яких «середовищне» стає сюжетною основою, мотивом чи темою твору. Демонструючи певну єдність структури і функції художнього образу, ці роботи, на нашу думку, можна класифікувати у певний — «середовищний» — жанр. Такі твори презентують своєрідну середовищну естетику, яка візуально інтегрує розмаїття предметного світу і художніх форм, а еволюцію усвідомлює як безкінечне нарощування змістів і фактур, спрямування до змін, які витікають із минулого. Ці композиції демонструють певні моделі середовищ і, аналізуючи методику їх створення, можна намітити шляхи художньої організації сучасного середовища [7].

Подібні твори ми визначаємо як «середовищні художні знаки традиційної естетики». Їх головною ознакою є прагнення до органічного формотворення, яке спирається на структурні і конструктивні закони природи, враховує властивості матеріалів, їх візуальні якості, різноманітні «екологічні» їх сполучання. Іншою важливою рисою є метафоричне опанування предметами, коли кожен елемент структури художнього об'єкта, крім виконання функціонально-конструктивних задач, візуально працює на загальний сюжет. Твір збирається із значень, смислів. Сюжет може задаватися за допомогою буквального зображення одною річчю іншої, вихідної, що слугує прототипом для контексту, який формується. Це метафори візуальні, розраховані на прочитання їх та гру за заданими правилами. У випадку непрямого зображального переносу реальні речі і ситуації дають лише візуальний матеріал, з якого, комбінуючи частини, митець будує емоційний контекст середовищного твору. Працюючи за принципом візуальних метафор, художник переносить візуальні властивості одних предметів на інші. Сюжетний хід або проектна концепція дозволяють йому включати у сценарій відношення людини до складової середовища, задавати правила гри і правила сприйняття. Це один із шляхів активного залучення до різноманітного досвіду культури, звання до малозрозумілих та загадкових об'єктів із тим, аби поступово виявляти культурні шари у цих речах. Подібно до того, як людина генетично успадковує досвід розвитку живої природи, точно так і предмет може вільно оперувати символами і значеннями матеріальної культури минулого, перетворюючи, трансформуючи цей досвід за законами сучасних художніх концепцій, провокуючи відповідні асоціації і реакції глядача.

Введення у предметно-просторове середовище художніх об'єктів, композиції яких моделюють образ середовища, на ґрунті новітніх методів синтезу мистецтв із застосуванням найсучасніших технологій візуалізації, не лише надає можливість корегувати естетичний та емоційно-психологічний зміст оточуючого простору, а й формує футурологічне художнє бачення, оскільки в образній формі здатне запропонувати концепції

середовищних систем майбутнього, створюваних на основі принципів художньої організації предметно-просторового середовища, втілюючи художньо-естетичні перспективи людської спільноти.

«Принцип футурологічності художньої організації предметно-просторового середовища» покликаний забезпечити плідний пошук ідей для середовищного творення (рис. 2).

Висновки. Розвиток середовищного творення є своєрідним віддзеркаленням еволюційних процесів перетворення людської спільноти. Стверджуючись як нація у складних, випробувальних історичних обставинах, як-от виборювання національної незалежності, відстоювання державності тощо, самоусвідомлена спільнота розпочинає всебічне художньо-естетичне перетворення середовища свого існування, аби без зовнішніх ідеологічних перешкод, на якісно вищому рівні втілити духовні здобутки національного зростання в матеріальних свідченнях, збагатити та передати національний спадок наступним поколінням, витворюючи національне предметно-просторове середовище.

В архітектурно-художніх формах предметно-просторового середовища культурні ресурси національної ідентичності наочно уречевлюються, втілюючись у матеріальних об'єктах, які здатні органічно поєднувати матеріальну й духовну, практичну, естетичну й художню цінності.

Використання системоутворюючих принципів художньої організації середовища у конкретній практиці середовищного творення по реконструкції та проектуванню сучасних архітектурно-художніх об'єктів дозволить уникнути уніфікованості сучасної глобалізованої культури, оскільки вони абсорбують гуманістичну спрямованість національно-регіонального середовищного мислення.

Запропонована у дослідженні модель системи художньої організації предметно-просторового середовища дозволяє опанувати архітектурно-художній спадок за допомогою наукових методів, свідомо застосовувати закономірності етнічної, національної, регіональної архітектурно-художньої композиції у проектуванні середовищних систем та їх складових.

Результати даного дослідження мають важливе значення для збереження та розвитку самобутнього традиційного творення доквілля, сприяють відродженню традиційної семантики архітектурно-художніх образів у предметно-просторовому середовищі Полтавщини та всієї держави.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку відкривають можливості розробки регіональних моделей художньої організації предметно-просторового середовища з урахуванням місцевих особливостей архітектурно-художніх складових доквілля, що дозволить фахівцям формувати неповторний образ регіональних середовищних систем, надасть процесу децентралізації державної

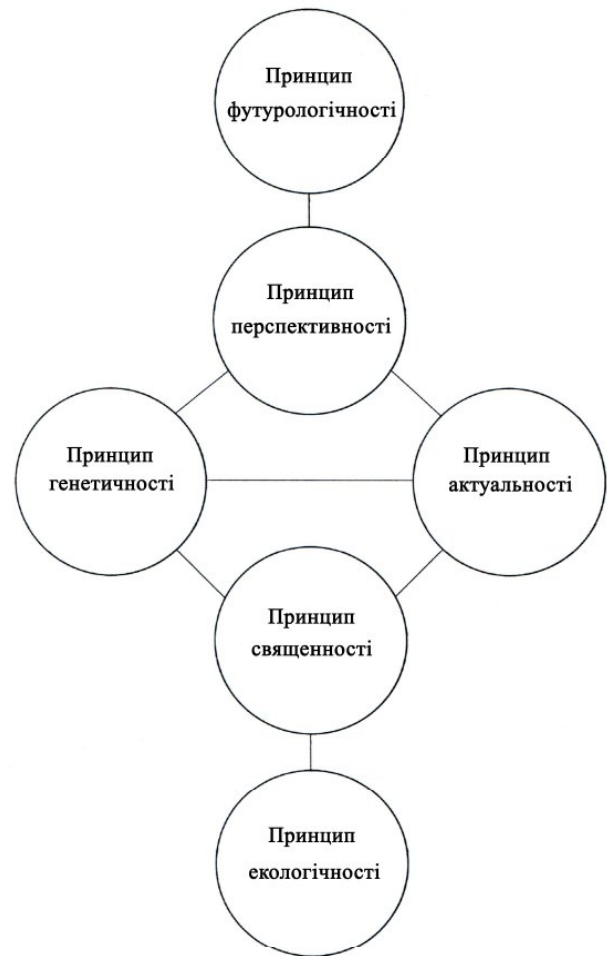

Рис. 2. Система принципів художньої організації предметно-просторового середовища

влади культурологічного змісту, який розвиватиме ідею української державності.

Література:

1. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. — К. : Наук. думка, 1992. — 544 с.
2. Даниленко В. Я. Дизайн / В. Я. Даниленко. — Х. : ХДАДМ, 2003. — 320 с.
3. Захарчук-Чугай Р. В. Народне мистецтво у козацькому побуті / Р. В. Захарчук-Чугай // Народне мистецтво. — 2009. — № 3–4 ; 2010. — № 1–2. — С. 196–205.
4. Логвин Г. Н. Народне мистецтво і його роль у формуванні ментальності людини / Г. Н. Логвин // Народне мистецтво. — 2009. — № 3–4 ; 2010. — № 1–2. — С. 192–195.
5. Мурина Е. Б. Проблемы синтеза пространственных искусств. Очерки теории / Е. Б. Мурина. — М. : Искусство, 1982. — 192 с.
6. Наливайко Д. С. Українське козацтво та західноєвропейський світ / Д. С. Наливайко // Народне мистецтво. — 2009. — № 3–4 ; 2010. — № 1–2. — С. 6–21.
7. Перець О. О. Національне середовище — мотив, тема, жанр сучасного українського мистецтва / О. О. Перець // МІСТ (мистецтво, історія, сучасність, теорія : зб. наук. пр. з мистецтвознавства і культурології). — К. : Інтертехнологія, 2006. — С. 259–269.
8. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. — К. : Либідь, 1992. — Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. — 608 с.
9. Полтавщина : історичний нарис / Б. В. Год [та ін.]. — Полтава : Дивосвіт, 2005. — 592 с.

10. Середюк И. И. Восприятие архитектурной среды / И. И. Середюк. — Львов : Вища школа, 1979. — 202 с.
 11. Сміт Ентоні Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка / Ентоні Д. Сміт. — К. : Темпора, 2010. — 312 с.
 12. Уманцев Ф. С. Мистецтво давньої України. Історичний нарис / Ф. С. Уманцев. — К. : Либідь, 2002. — 328 с.
 13. Федорук О. К. Мистецтво, яке випромінює світло / О. К. Федорук // Народне мистецтво. — 2009. — № 3–4 ; 2010. — № 1–2. — С. 42–46.
 14. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн / В. В. Чепелик. — К. : КНУБА, 2000. — 378 с.
 15. Эстетические ценности предметно-пространственной среды / А. В. Иконников, М. С. Каган, В. Р. Пилипенко и др. ; под общ. ред. А. В. Иконникова. — М. : Стройиздат, 1990. — 335 с.
- References:**
1. Hrushevs'kyu M. S. Ilyustrovana istoriya Ukrayiny [Illustrated History of Ukraine]. Kiev, Nauk. Dumka Publ., 1992, 544 p.
 2. Danylenko V. Ya. Dizayn [Design]. Kharkov, KhDADM Publ, 2003, 320 p.
 3. Zakharchuk-Chuhay R. V. Narodne mystetstvo u kozats'komu pobuti [Folk art in the Cossack way of life]. Narodne mystetstvo — Folk art, 2009, no. 3–4 ; 2010. no. 1–2, pp. 196–205.
 4. Lohvyn H. N. Narodne mystetstvo i yoho rol' u formuvanni mental'nosti lyudyny [Folk art and its role in the formation of human mentality]. Narodne mystetstvo — Folk art, 2009, no. 3–4 ; 2010. no. 1–2, pp. 192–195.
 5. Muryna E. B. Problemy synteza prostranstvennykh yskusstv. Ocherky teoryy [Problems synthesis spatial arts : (Essays theory)]. Moscow, Yskusstvo Publ., 1982, 192 p.
 6. Nalyvayko D. S. Ukrayins'ke kozatstvo ta zakhidnoyevropeys'kyi svit [Ukrainian Cossacks and the Western world]. Narodne mystetstvo — Folk art, 2009, no. 3–4 ; 2010. no. 1–2, pp. 6–21.
 7. Perets O. O. Nacional'ne seredovyshe — motyv, tema, zhanr suchasnogo ukrai'ns'kogo mystectva [National Environment — motive, theme, genre of contemporary Ukrainian art]. Zbirnyk naukovykh prats' z mystetstvoznavstva i kul'turolohiyi «MIST» [Scientific works on art and cultural studies “MIST”], 2006, no. 3, pp. 259–269. (In Ukraine).
 8. Polons'ka-Vasylenko N. D. Istoriya Ukrayiny : T. 2. Vid seredyny XVII stolittya do 1923 roku [History of Ukraine: From the middle of XVII century to 1923]. Kiev, Lybid' Publ., 1992. Vol. 2, 608 p.
 9. Poltavshchyna. Istorychnyy narys [Poltava. Historical Review]. B. V. God ta in. Poltava, Dyvosvit Publ., 2005, 592 p.
 10. Seredjuk Y. Y. Vospryiatye arhytekturnoj sredy [Perception architectural environment]. Lvov, Vysshaja shkola Publ., 1979, 202 p.
 11. Entoni D. Smit Kul'turni osnovy natsiy. Iyerarkhiya, zapovit i respublika [The Cultural Foundations of Nations. Hierarchy, Covenant and Republic]. Kiev, Tempora Publ., 2010, 312 p.
 12. Umantsev F. S. Mystetstvo davn'oyi Ukrayiny. Istorychnyy narys [Art of Ancient Ukraine. Historical Review]. Kiev, Lybid' Publ., 2002, 328 p.
 13. Fedoruk O. K. Mystetstvo yake vyprominyuye svitlo [Art that emits light]. Narodne mystetstvo — Folk art, 2009, no. 3–4 ; 2010. no. 1–2, pp. 42–46.
 14. Chepelyk V. V. Ukrayins'kyi arkhitekturnyy modern [Ukrainian architecture in Art Nouveau style]. Kiev, KNUBA Publ., 2000, 378 p.
 15. Ykonnykov A. V., Kagan M. S., Pylypenko V. R. Estetycheskye cennosti predmetno-prostranstvennoj sredy [Aesthetic values in detail-spatial environment]. Under the total. Ed. A. V. Ikonnikova. Moscow, Strojizdat Publ., 1990. 335 p.